

Wzlehen 157, 04.08.10 171. 3,

Dr hab. Grzegorz Pecka, prof. KUL
Instytut Muzykologii KUL

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 04.09.2017
Nr 1277/2/2017
Zał.

Lublin, 28.08.2017 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej księdza magistra Anatolia Nenartovicha
pt. „**Odrodzenie kultury śpiewu cerkiewnego w Diecezji Grodzieńskiej**
Kościoła Prawosławnego od połowy XX wieku”.

Rozprawa doktorska ks. mgra Anatolia Nenartovicha powstała na Wydziale Teologicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie pod kierunkiem prof. dra hab. Włodzimierza Wołosuika i jest efektem wieloletnich zainteresowań Autora tematyką badawczą dotyczącą tradycji śpiewu cerkiewnego stanowiącego część dziedzictwa kulturowego Białorusi. Problematyka podjęta przez ks. Nenartovicha należy do aktualnych i ważkich zagadnień dotyczących śpiewu cerkiewnego, wymagających pogłębionych i wnikliwych badań naukowych w tym zakresie. Podstawą pracy naukowej jest cel badawczy dotyczący kompleksowej charakterystyki kultury religijnej w tradycji prawosławnej oraz wykazanie dynamizmu jej przemian w aspekcie historycznym, kulturowym, teologicznym oraz stricte muzycznym na obszarze eparchii grodzieńskiej. W toku swojej pracy badawczej Autor dąży do wyjaśnienia i rozwiązania zagadnienia postawionego w tytule rozprawy oraz realizacji wyznaczonych zadań, na które złożyły się: zebranie i systematyzacja dziewiętnastowiecznych wokalnych źródeł eparchii grodzieńskiej, analiza naukowa materiału z dziedziny śpiewu cerkiewnego końca XIX i początków XX wieku oraz przeprowadzenie badań dotyczących tradycji i współczesnej praktyki śpiewu cerkiewnego na tym obszarze. Ponadto w dysertacji została dokonana charakterystyka stylistyczna i analiza muzyczna utworów chóralnych współczesnych kompozytorów grodzieńskich. W toku pracy archiwizacyjnej Autor zebrał, usystematyzował i szczegółowo opisał materiały dotyczące Międzynarodowego Festiwalu „Kałożskij Błagowiest”, którego ranga i znaczenie dla kultywowania i promowania muzyki cerkiewnej na Białorusi są nie do przecenienia. Biorąc pod uwagę przeprowadzone prace badawcze należy stwierdzić, iż zarówno główny cel rozprawy jak i zaproponowana metodyka badań zostały poprawnie sformułowane,

tworząc spójną strukturę naukową, która pozwoliła wykazać szeroką wiedzę teoretyczną Autora i gruntowną znajomość warsztatu badawczego.

Określenie chronologicznych ram obejmujących wiek XIX aż do początku XXI stulecia uzasadniony jest istnieniem znaczącej liczby zarówno historycznych, jak i muzycznych materiałów źródłowych dotyczących tego okresu. Praca naukowa ks. mgra Anatolia Nenartovicha składa się z trzech rozdziałów podzielonych na paragrafy oraz Wprowadzenia, Zakończenia, Summariu, Bibliografii, a także sześciu Aneksów i Aneksu płytowego. Całość rozprawy liczy 302 strony.

W dość obszernym wstępie zawarto ogólną charakterystykę pracy, uzasadniono wybór tematu, podkreślając jego oryginalny i nowatorski charakter. Wyznaczone zostały cele i zadania dysertacji oraz metodologia prowadzonych badań. Wykazano i opisano literaturę dotyczącą omawianego zagadnienia oraz wyjaśniono semantykę kluczowych pojęć: muzyka religijna, muzyka cerkiewna i utwory paraliturgiczne.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym **Okres rozkwitu kultury wokalne Cerkwi Prawosławnej na ziemi grodzieńskiej (od drugiej połowy XIX stulecia do początku wieku XX)** Autor omawia tło historyczne, uwarunkowania polityczne oraz czynniki społeczne, kulturowe i religijne wpływające na powstanie i rozwój kultury muzycznej Prawosławnej Cerkwi na Grodzieńszczyźnie. W swoich rozważaniach sięga do historii i sytuacji charakteryzującej proces powstawania i rozwoju śpiewu cerkiewnego na tych ziemiach. Opisuje nauczanie prowadzone na różnych etapach jego zaawansowania, a także intensyfikację systemu edukacji, jak również formowanie się zasad i norm dotyczących organizacji szkolnictwa. Należy w tym miejscu podkreślić gruntowne przygotowanie i wnikliwe potraktowanie zagadnienia badawczego w kontekście zarówno historycznym, teologicznym, jak i kulturowym Autora pracy. Ks. mgr Nenartovich na przykładzie najnowszych badań ukazuje obecny stan materiałów i zbiorów muzycznych zachowanych w bibliotekach i archiwach, zawierających utwory przeznaczone i wykorzystywane w liturgii Kościoła Prawosławnego, a także kompozycje paraliturgiczne. W omawianym rozdziale zostały zamieszczone również informacje o zespołach, chórach i dyrygentach działających w tym okresie w eparchii grodzieńskiej.

Rozdział drugi zatytułowany **Funkcjonowanie cerkiewnej kultury wokalne w eparchii grodzieńskiej (okres współczesny)** jest najobszerniejszą i najbardziej złożoną częścią dysertacji. Autor przedstawia proces stopniowego odradzania się tradycji śpiewu

cerkiewnego i parafialnej praktyki śpiewaczej. Dzięki szczegółowym rozważaniom i obszernym badaniom porównawczym zastosowanym przez Doktoranta możemy prześledzić w jaki sposób dokonywał się renesans świadomości religijnej i znaczenie śpiewu powiązanego ściśle z wokalną praktyką liturgiczną w odbudowujących się kościołach oraz powstających i rozwijających się parafiach. Mgr Nenartovich wskazuje na przemiany historyczne w eparchii grodzieńskiej i towarzyszące im reformy na płaszczyźnie śpiewu cerkiewnego realizowanego na trzech poziomach: jako parafialnej praktyki śpiewaczej, wykonawstwa muzyki religijnej przez świeckie zespoły wokalne, odkrywania indywidualnych i reprezentatywnych cech charakterystycznych dla współczesnej cerkiewnej praktyki wokalne. Autor zajął się także problematyką dziecięcego kształcenia wokalnego oraz realizacją diecezjalnych projektów edukacyjnych skierowanych do dyrygentów chórów i śpiewaków, wykorzystując w tym celu liczne badania sondażowe i ankiety. Cennym źródłem z punktu widzenia współczesnej praktyki wykonawczej Cerkwi Prawosławnej w eparchii grodzieńskiej jest zarchiwizowanie, usystematyzowanie, zestawienie i analiza muzyczna spuścizny religijnej dwu kompozytorów: protojereja Aleksandra Szaszkowa i protojereja Andreja Bondarenki. To autorskie przedsięwzięcie ks. mgra Anatolia Nenartovicha, ukazujące dwa portrety twórców dzieł muzyki cerkiewnej, wzbogacone o informacje i materiały biograficzne jest przejawem obecności odradzających się tradycji muzycznych i kultury śpiewu cerkiewnego na Grodzieńszczyźnie. Fakt ten jeszcze mocniej podkreśla stopień aktualności i zasadności naukowej niniejszej dysertacji.

Rozdział trzeci pt. **Międzynarodowy Festiwal Wokalistyki Prawosławnej „Kałożskij Błagowiest”** został poświęcony unikalnemu projektowi kulturalnemu, który doskonale wpisuje się w ideę odradzającej się kultury śpiewu cerkiewnego na terenie eparchii grodzieńskiej. Prezentuje muzykę cerkiewną w wymiarze ponadczasowym, rozumianą jako żarliwą modlitwę wyrażoną słowem oraz dźwiękiem, która porusza i ubogaca wewnątrz zarówno wykonawców, jak i słuchaczy. Autor podkreśla rolę, znaczenie i rangę tego festiwalu, jako doskonałego miejsca nie tylko do świętowania muzyki ale przede wszystkim okazji do wyznania wiary wyrażonej śpiewem, która staje się źródłem głębokich doznań artystycznych oraz przeżyć duchowych. To właśnie religijny a nie tylko stricte muzyczny charakter festiwalu, który na trwałe wrósł w tradycję i historię miasta, świadczy o jego wyjątkowości i niepowtarzalności. Z metodologicznego punktu widzenia istotne znaczenie mają opinie i przemyślenia uczestników oraz słuchaczy

festiwalu uzyskane w drodze badań sondażowych i ankietowych, które zostały przygotowane, przeprowadzone, a także poddane analizie przez ks. mgra Nenartovicha. Zaprezentowane w czytelny i przejrzysty sposób interesujące wyniki tych obserwacji, pokazują pełniejszy obraz współczesnej praktyki wokalne, którą można traktować jako swego rodzaju część składową życia społecznego.

W podsumowaniu Autor dysertacji stawia tezę, iż liturgiczna świadomość służby Bożej i jej wokalny wyraz, jako część ważnej tradycji stanie się wkrótce jedynie obiektem marzeń a nie autentycznym celem, do którego należy dążyć. Współczesna posługa liturgiczna zdaniem doktoranta, obnaża eklektyzm dróg rozwojowych i zapędów reformatorskich dotyczących śpiewu, jako istotnego komponentu liturgicznego. Do posługi tej bowiem włącza się zarówno dawne śpiewy jednogłosowe, jak również te wywodzące się z okresu wielogłosowości, a także pochodzące z różnych epok zharmonizowane opracowania i utwory autorskie reprezentujące bardzo szeroki wachlarz stylistyczny.

Analiza recenzowanej rozprawy doktorskiej ks. mgra Anatolia Nenartovicha pozwala na stwierdzenie, iż stanowi ona ciekawe studium badawcze zarówno w warstwie teoretycznej, jak i praktycznej. Autor pracy podjął próbę wypracowania metodologii pozwalającej na całościowe ujęcie procesu odnawiania się cerkiewnej kultury wokalne w okresie od końca XX do początku XXI wieku na terenie eparchii grodzieńskiej. Dokonując oceny dysertacji należy stwierdzić, że jest to wartościowa pozycja wyznaczająca interesujące kierunki badawcze, która wypełnia lukę, jaka istniała w dotychczas znanej literaturze naukowej dotyczącej tego zagadnienia. Ks. mgr Anatoli Nenartovich wykazał się dobrą znajomością i umiejętnościami formułowania celu badawczego i stawiania pytań badawczych, a także weryfikacji założonych koncepcji. Wykonane przez Autora badania i ich opracowanie nie budzą zastrzeżeń merytorycznych, a ich interpretacja jest właściwa i świadczy o dojrzałości naukowej Doktoranta.

Literatura przedmiotu wykorzystana w recenzowanej pracy liczy 131 pozycji. Jej dobór obejmował aspekty związane z tematyką rozprawy i pozwalał na realizację założeń badawczych przyjętych w pracy doktorskiej. Należy tu zaznaczyć, że ks. mgr Anatoli Nenartovich powołuje się na pozycje naukowe promotora prof. Włodzimierza Wołosziuka, które należałoby umieścić także w przypisach a nie tylko w spisie literatury.

Nieco mniej miejsca w rozwoju kultury i śpiewu cerkiewnego eparchii grodzieńskiej Autor dysertacji poświęcił roli i znaczeniu zespołów parafialnych działających w cerkwiach,

które w bezpośredni sposób związane są z liturgią świętą Kościoła Prawosławnego. Wydaje się, że szersze ukazanie progresu lub jego ewentualny brak w działalności poszczególnych chórów tak miejskich, jak i wiejskich w omawianym okresie (np. poszerzanie repertuaru, rozwijanie umiejętności wokalnych i ogólnomuzycznych członków chórów, osiągnięcia tych zespołów w ramach przeglądów, festiwali, konkursów w innych miastach, regionach, czy nawet krajach), mogłoby w bardziej obszerny i dogłębny sposób odzwierciedlać odradzanie się, historię przemian, kultywowanie dawnych tradycji oraz współczesny rozwój kultury cerkiewnej na Grodzieńszczyźnie.

Na stronie 150 pojawiły się błędy przy stosowaniu terminologii i określeń włoskich: divizi zamiast divisi, poco pio mosso zamiast poco piu mosso itp.

Powyższe uwagi nie podważają w żaden sposób wartości, jakie posiada studium naukowe ks. mgra Anatolia Nenartovicha. Do zasadniczych osiągnięć prezentowanej rozprawy doktorskiej należy zaliczyć więc:

- podjęcie i oryginalne przeprowadzenie analizy problemu, jakim jest odrodzenie kultury śpiewu cerkiewnego w Diecezji Grodzieńskiej Kościoła Prawosławnego od połowy XX wieku
- oparcie rozważań na dobrze dobranej i w pełni reprezentatywnej literaturze
- poprawność warsztatu badawczego, która wyraża się we właściwym doborze instrumentów badawczych, a co za tym idzie sposobie opracowania wyników badań oraz ich interpretacji.

Podsumowując należy stwierdzić, że zaprezentowana przez ks. mgra Anatolia Nenartovicha praca naukowa pt. „Odrodzenie kultury śpiewu cerkiewnego w Diecezji Grodzieńskiej Kościoła Prawosławnego od połowy XX wieku” w pełni odpowiada kierunkom określonym w „Ustawie o stopniach naukowych i tytułach naukowych”. W związku z powyższym stawiam wniosek o dopuszczenie rozprawy doktorskiej do publicznej obrony.

Grzegorz Pecka